

ONGEWENST KONINKLIJK BEZOEK AAN ZEIST

Lezing gehouden door mej. A. W. van de Bunt,
in de openbare vergadering van de Van de Poll-
stichting van 4 maart 1963.

Het meest bekende jaartal uit onze geschiedenis is: „1600, slag bij Nieuwpoort”... , maar dadelijk daarna volgt waarschijnlijk „1672, oorlog met Frankrijk, Engeland, Munster en Keulen. Waarbij dan nog gemakkelijk te ont houden valt, dat land, regering en volk respectievelijk, reddeloos, radeloos en redeloos waren.

Het ligt niet in onze bedoeling, diep in te gaan op de Europese politieke constellatie in 1672, we willen vóór alles onze schijnwerper richten op de man, die ons halve werelddeel in rep en roer bracht, Lodewijk XIV, en dan in het bijzonder wijzen op de pikante tegenstellingen, die aan de dag treden bij zijn bezoek aan Zeist. Want hier ontmoeten elkaar twee zeer verschillende werelden.

Het jaar 1672 betekent een keerpunt in onze geschiedenis. Met vrij veel recht zou men men mogen zeggen, dat in dit jaar onze „gouden eeuw” eindigt. Zo tussen 1620 en het rampjaar groeien we, vooral in Holland, naar een hoogtepunt, dat we nooit weer bereikt hebben. Europees gezien is dit de tijd van de late renaissance: kunst en wetenschap worden heel sterk beïnvloed door de klassieken. Dit geldt in de Nederlanden ook voor de literatuur: de stijl van Hooft is een bewuste navolging van die van Tacitus. Maar daarnaast komt in onze culturele tuin ook iets tot bloei, dat geheel en al een bloem van eigen bodem is. Onze schilderkunst, die het stempel draagt van een jong, pas onafhankelijk geworden volk, fel levend, niet altijd even verfijnd, soms uitbundig, dan weer verdroomd, weinig verwantschap tonend met de beeldende kunst in de rest van Europa.

Diametraal daartegenover staat de figuur van Lodewijk XIV, de man, wiens naam een tijd en een stijl aanduidt. De vertegenwoordiger van het absolutisme, „Gods

stedehouder op aarde”, volkomen overtuigd van zijn recht op absolute gehoorzaamheid. Sinds hij, heel jong nog, na de dood van Mazarin, verklaard heeft zijn „eigen eerste minister” te willen zijn, kent hij nog slechts dienaren en werktuigen. Maar hij bezit het talent, die uit te zoeken. En zijn hoogheid inspireert velen. Zo bloeit in Frankrijk een imposante cultuur op, die de volmaakte tegenhanger is van de burgerlijke hollandse. „Burgerlijk” hier bedoeld zonder enige denigrerende ondertoon.

De kunstenaars om Lodewijk XIV, dichters, schilders, bouwmeesters, componisten, werken eigenlijk alleen voor hem. Hun doel is de grootheid van de koning te verheerlijken en te bewaren voor het nageslacht. Ze zijn geïnspireerd door klassieke idealen, wat ontstaat is streng en toch weelderig, majestueus en uitbundig: de Barok. In 1672 is met de bouw van Versailles nog niet begonnen, maar de geest waaruit het zal verrijzen heerst almachtig. En deze koning voelt zich beledigd door de politiek van de burgerlijke nederlandse regenten. De Republiek is gedurende enkele tientallen jaren een grote mogendheid geweest, waar beslist werd over oorlog en vrede. Nu komt de wraak van de Zonnekoning.

In april 1672 verklaren Frankrijk en Engeland de Republiek de oorlog. Niet volkomen onverwacht, de hele winter had men al in angst geleefd voor een inval over de bevroren rivieren. Maar de dooi viel in en iedereen ademde even op en trachtte van het respijt gebruik te maken om zoveel mogelijk in veiligheid te brengen. „Leder-één” is eigenlijk wel een beetje sterk uitgedrukt, alleen vermogende lieden konden zich de luxe permitteren een schuit of een paar karren te huren, want de prijzen

vlogen omhoog. Hoe meer het gevaar nadert, hoe hoger de prijzen opgejaagd worden. Tot een schuit, die van Utrecht naar Amsterdam vaart, f 250,— kost, dat wil zeggen in elk geval f 2500,— in onze geldswaarde, waarschijnlijk nog wel iets meer. Het Franse leger nadert in mei, de opmars verloopt snel en ontmoet weinig tegenstand. Want we moeten helaas constateren dat de verdediging, om het zacht uit te drukken, niet bijzonder goed georganiseerd is. Met de vloot is alles in orde, die kan een engelse landing tegenhouden en doet dat ook. Maar met het landleger is het treurig gesteld. De hele winter zijn de twisten hoog opgelaaid over al of niet benoemen van de jonge prins van Oranje tot kapitein-generaal, d.w.z. tot opperbevelhebber. Er is gekuipt en geïntrigeerd en als de dreiging werkelijkheid wordt, moeten er in het middachter nog bomen gekapt worden voor de „palissaden”, die de IJsel-linie moeten verdedigen.

„Het is nu wel een tijd om nog palissaden te maken” verzucht de Vrouwe van Amerongen, aan wie we deze bijzonderheid danken. Het zou trouwens niet veel geholpen hebben, als de IJsel-linie wel in orde was geweest, want het franse leger negeert het staatse leger en trekt bij het toluhuis van Lobith over de Rijn, de Betuwe in. Er komt nog wat verraad bij en prins Willem III kan niet anders doen dan haastig terugtrekken. In de richting Utrecht, naar de Hollandse waterlinie.

De namen van de franse bevelhebbers gaan van mond tot mond: Turenne (een kleinzoon van Willem van Oranje) en Condé. Namen, die de Nederlanders doen rillen. En bij hen, boven hen, komt met het overwinnende leger, de koning zelf mee, Lode-

wijk XIV — met zijn halve hofhouding, met ministers en hofdames, met madame de Montepan. Misschien werkt de aanwezigheid van al deze lieden wel een beetje remmend op de bewegingen van de troepen, maar tegelijk worden ze toch ook geïnspireerd door de aanwezigheid van hun koning.

En in de Republiek breekt de paniek los. De Staten van Utrecht, die zich 't meest bedreigd voelen, zenden onderhandelaars. De Staten-Generaal doen hetzelfde.

Bij die afgevaardigden van de Staten-Generaal bevindt zich onze goede bekende Willem Adriaan van Nassau, die later heer van Zeist zal worden. Maar hij is niet de hoofdfiguur, dat is mr. Pieter de Groot, de kleine zoon van een grote vader, die Hugo de Groot heette.

Het leger van de prins van Oranje nadert Utrecht en in de stad raakt bijna iedereen het hoofd kwijt. Fel bestrijdt men elkaar, de ene helft van de magistraat wil de eigen troepen niet binnenlaten. Liever zich maar dadelijk overgeven aan Lodewijk. Burgemeester Cornelis Booth, de man naar wie de Boothstraat heet, omdat hij daar, aan het Janskerkhof woonde, trekt heen en weer naar de prins. Hij wil Utrecht verdedigen tot het uiterste. Hij holt door de stad, alle bakkers langs en weet te bereiken dat er 40.000 pond brood wordt geleverd aan de soldaten. De prins komt in de stad en wordt toegejuicht. En dan, op het zelfde moment, komt de order uit Den Haag om Utrecht op te geven. Het leger trekt weg, achter de Waterlinie en in Utrecht bereikt de paniek het kookpunt.

De weg is vrij voor de Fransen, die dan ook niet op zich laten wachten. Pieter de Groot komt 25 juni in Den Haag terug met onaannemelijke voorstellen van Lodewijk.

Amsterdam wil verzet en volhouden, Leiden en Gouda dringen aan op overgave. Er spelen zich bewogen scènes af, de Amsterdammers gaan naar huis om nadere instructies, tijdens hun afwezigheid weten de defaitisten hun zin door te drijven. Als de afgevaardigden van de hoofdstad terugkomen, is Pieter de Groot al weer op weg naar het Franse hoofdkwartier. Er hebben allerlei onregelmatigheden plaats gevonden, de Griffier heeft niet willen tekenen; Johan de Witt, die voor volhouden is, ligt te genezen van de wonden, die hij opgelopen heeft bij een laffe moordaanslag.

Het opgewonden volk wantrouwt alle regenten en begint te roepen om de prins van Oranje. Na enkele dagen arriveert Pieter de Groot weer, met bij zich de definitieve eisen van Lodewijk, die zo ongeveer neerkomen op verdeling van de Republiek tussen Frankrijk en Engeland, met de prins als soeverein over het stukje, dat zelfstandig mag blijven. Maar Pieter vindt de stemming om. De waterlinie begint te werken en de Amsterdammers donderen. Lodewijk is te ver gegaan. Pieter de Groot mag niet terug, de onderhandelingen worden afgebroken.

Op die zelfde gedenkwaardige dag, dat Pieter de Groot met de overmoedige eisen van Zijne Majesteit Den Haag binnen rijdt, houdt die koning zelf zijn intocht in Zeist. Het is 1 juli 1672, n.s.

Zeist in de 17e eeuw — 28 huizen langs de Zeisterstraat, een handjevol eenvoudige ambachtslieden, mensen, die hard werken en sober leven, onze „gouden-eeuwcultuur” is in de eerste plaats een Hollandse aangelegenheid en het leven op het platteland is eenvoudig en soms vrij primitief.

Eerst hebben die Zeistenaren de troepen van de prins zien

doortrekken. Daarna verschenen de eerste vluchtelingen uit het zuid-oosten van het gewest. De dominee van Amerongen vertelt hoe hij met vrijwel zijn hele kudde op weg gaat: „als een koppel schapen, met een packjen onder den arm . . . kort op de hacken gevolgt wordende van de Franschen”. Het is het ontroerende beeld uit alle tijden: de mens, die het naakte leven probeert te redden. Tussen de voetgangers door rollen koetsen van meer welgestelden, die zich ook in veiligheid brengen. Deze mensen zoeken en vinden die veiligheid inderdaad in Amsterdam, de arme drommels met hun pakje onder de arm, zijn blij als ze de muren van Utrecht zien en verwachten, naïef, dat die muren hun enige bescherming zullen bieden.

En dan krijgen de bewoners van de 28 huizen de sensatie van hun leven te verwerken, waarover ze na 50 jaar hun kleinkinderen nog met verve zullen vertellen.

De hoofdmacht van het franse leger nadert, waarbij Lodewijk zelf zich bevindt met zijn ministers en hovelingen en dames. Tien dagen lang zal Zeist het middelpunt zijn van de grote europese politiek, tien dagen lang komen hier alle draden bij elkaar, waaraan de franse vorst meent te kunnen trekken.

We zijn goed ingelicht over alles, wat zich gedurende die tien dagen heeft afgespeeld, we hebben het nieuws uit de eerste hand. Een tijdgenoot, een inwoner van Utrecht, heeft gedurende de hele franse bezetting een dagboek bijgehouden. De man, die ons deze dienst bewezen heeft, heette mr. Everard Booth, een zoon van de al genoemde burgemeester. Mr. Everard heeft geleefd van 1638—1714, na de oorlog heeft hij be-

hoorlijk carrière gemaakt en hij is tenslotte gestorven als heer van Mijdrecht. Een van de vele regenten, die door het kopen van een heerlijkheid zich een soort adel probeerden te verschaffen. Tijdens de bezetting had hij uiteraard weinig om handen en tijd om overal te zijn, waar iets te beleven viel. Zijn dagboek is uitgegeven in de „Berichten” van het Historisch Genootschap en de heer van Hinsbergen heeft ontdekt, hoe interessant en waardevol het is voor de historie van Zeist.

Lodewijk komt naar Zeist in de stellige verwachting dat Pieter de Groot spoedig zal komen opdagen met volmacht, de volledige capitulatie te ondertekenen. Hier, in Zeist, wil de koning zijn overwinning beleven.

In het Zeister Slot kan Zijne Majesteit zich niet neerlaten, om de simpele reden dat het oude kasteel tot een ruïne vervallen is, wat blijkt als Willem Adriaan van Nassau over enkele jaren ten tonele verschijnt.

Le roi soleil is verplicht zijn intrek te nemen in wat waarschijnlijk wel het mooiste huis van Zeist is, maar toch een burgerwoning. Mr. Everard Booth noemt het „de woning van de oude schoutin”. Met vriendelijke hulp van professor dr. de Monté verLoren was te achterhalen, dat het huis in kwestie het latere „Veelzicht” is geweest, dat toen nog niet die fraaie, gladde, echt 19e-eeuwse naam droeg, maar „Bogaerdslust” heette. Niet precies het huis dat vele Zeistenaren nog gekend hebben, in de 18e eeuw is het ingrijpend verbouwd, dat blijkt uit een koopakte. Maar toch een patriciërs woning, waar 50 jaar later een sterrebos, een vijver, een koetsierswoning en een tuinmanshuis bij behoren. Beschaduwd door linden, waarvan de laatste ook nog niet zo heel

lang geleden geveld is.

Maar wie was de bewoonster, de „oude schoutin”? Op deze vraag gaven de stukken in de „Van de Poll-Stichting” geen antwoord. Die vertelden ons alleen dat Hugo van Cothen tot 1655 schout was geweest —, terwijl nu, in 1672, Joan Wingelaer als hoogste autoriteit moet optreden. Maar het geluk was met ons. Het oudste doopboek van Zeist, in het Rijksarchief te Utrecht, bevat ook lidmatenlijsten. En op die lidmatenlijsten kwamen in 1656 voor: „Louis la Haye, Schout, en Claesje, schoutin, syn huysvrouw”.

En in 1674 zowaar: „Claesje la Haye, de oude schoutin”. Dat was ze dus — de weduwe van de vorige schout. Alle Zeistenaren van 1672 kennen haar, ze zien haar 's zondags in de kerk, ze wandelt door de „Zeisterstraat” en we kunnen ons heel goed voorstellen, hoe ze er uit ziet. Een zwarte japon, een smetteloos wit kapje en een brede, eveneens smetteloze linnen kraag. Een kamer met een balkenzoldering, kruisramen met kleine ruitjes, een degelijke balpoottafel... maar niemand behoeft medelijden te hebben met Lodewijk XIV, omdat hij zijn luxueuse paleizen moet verwisselen voor dit bescheiden interieur. In de eerste plaats heeft Z.M. zelf deze oorlog ontketend en in de tweede plaats heeft niemand hem gedwongen mee te gaan en zijn generaals in hun bewegingen te belemmeren. Bovendien zijn die franse paleizen en kastelen wel barok en majestueus en prachtig en alles wat U maar wilt en het paleis van Versailles zal dat in de zoveelste macht worden, maar ze zijn allemaal waarschijnlijk aanmerkelijk vierer dan „Bogaerdslust”. De mémoires van de heer de Saint-Simon doen tenminste een on-

smakelijk boekje open over de hygiënische toestanden aan het schitterendste hof van Europa. En de nederlandse vrouwen zijn in de 17e eeuw internationaal be-rucht om hun zindelijkheid. Waar het hun huis betreft, althans!

De hoofdmacht van het franse leger strijkt dus neer in de schadu-uw van de Zeister kerk. Aan toeschouwers geen gebrek. Ze zien ruiters, die hun paarden vastbinden in de boomgaarden, voetknechten, gardes in rode jas-sen „seer rykelyk gepassemen-teert”. Koetsen komen aangerold, waaruit heren in modieuze kos-tuums dalen, zo als er in de Ne-derlanden geen honderd rond lo-pen. Heel wijde broeken, heel korte wambuizen, overal puilt het hemd naar buiten, hoeden met veren en strikken en rozetten, waar er maar een plaatsje voor te vinden is. Als bonte vogels strij-ken ze neer in de tuin van Claes-je, tussen de violieren en de rese-da. En dan springt hij zelf van zijn paard, onder de linden, Lode-wijk XIV, le roi soleil. Hij is nog jong, vier en dertig jaar, knap en zéér vorstelyk. De tijd dat hij zijn waardigheid zal verhogen door het dragen van een enorme pruik is nog niet aangebroken, het zijn nog zijn eigen haren, die in zware krullen op zijn schou-ders hangen. Hij imponeert, hij gelooft in zich zelf en daarom gelooft zijn omgeving ook in hem. Weer enkele koetsen. Hoffelyk steekt Lodewijk zijn hand uit, want nu verschijnen de dames. Hooggehakte schoentjes op het bleekveld van de „oude schoutin”. Satijnen japonnen, diepe décol-letés, lange krullen, parelsnoe-ren. Madame de Montespan in de kamer van Claesje la Haye! Ma-dame de Montespan, die over en-kele jaren haar toevlucht zal ne-men tot zwarte magie om Lode-wijk te behouden. Het is toch maar goed, dat een mens niet in

de toekomst kan zien.

De soldaten ontsteken vuren, marketentsters gaan rond met bier en zoetigheid, de onderweg meegenomen koeien en varkens worden geslacht en gebraden. „Bogaerdslust” is niet groot ge-noeg voor de hele hofhouding, al-licht niet. Er worden nog drie huizen in de onmiddellijke nabij-heid gevorderd, gelegen aan de „Kerksteeg”. Die „Kerksteeg” is niet precies hetzelfde als de te-genwoordige Kerkweg, op een kaart van 1820 is nog duidelijk te zien hoe er een rechte weg loopt van de kerk naar de Bovenweg. Pas in de vorige eeuw is die weg omgelegd, omdat hij het terrein doorsneed, dat bij „Veelzicht” be-hoorde.

In de stallen van de drie hui-zen worden de koninklijke paar-den ondergebracht, terwijl, naar het schijnt, de meer vulgaire rij-dieren gestald worden in de kerk. In de donkere kamers van de — niet grote — huizen zwerven fluwelen mantels, kleurige linten en veren en op een donkere, glanzend geboende tafel flonkert zelfs een zilveren servies. In de huizen zijn niet alleen de officie-ren en pages van de koninklijke stallen ingekwartierd, ook een zeer voornaam heer moet zich met het nederige logies tevreden stellen. Een voornaam en zeer verwend heer: James Scott, her-tog van Monmouth, aanvoerder — althans in naam — van een en-gels regiment. Hij is een zoon van Karel II van Engeland, die Monmouth, en hij kan van geen ander materiaal eten dan van zilver. Daarom sleept hij, zelfs op mars, overal zijn zilveren servies mee. Laten we het hem gunnen, zijn leven zal kort zijn en eindigen op het schavot. Omdat hij eierzuchtig is en zich zal laten ge-bruiken door lieden, die, na de dood van zijn vader, de kroon van Engeland voor zijn ogen zul-

len laten schitteren. Maar ook dat is in deze tien zomerdagen nog verborgen in de schoot der goden.

Tussen alle schone dames en kleurige heren, wandelen ook mannen in de tuin en de boomgaard, gekleed in pijen en habijten en zij trekken misschien het meeste bekijks. Want geen enkele inwoner van Zeist heeft ooit een katholiek priester of monnik in ambtskleding gezien. We zijn heel tolerant, hier in de Nederlanden, nu ja, misschien is het wel een beetje koopmansverdraagzaamheid. We laten iedereen vrij wat zijn overtuiging betreft, maar we dulden geen andere erediensdienst dan de gereformeerde, tenzij de beurzen van andersdenkenden opengaan, dan knijpen we wel een oogje dicht, maar natuurlijk moet alles dan toch wel zo stil en onopgemerkt mogelijk toe gaan.

In de boomgaard, waarin de appeltjes beginnen te groeien en waar de kersen juist rijp zijn, worden twee tenten opgeslagen. In de ene worden tafels en stoelen geplaatst en hoogstwaarschijnlijk worden er zelfs gobelins opgehangen. Deze tent zal gedurende het vorstelijk bezoek fungeren als eetzaal, terwijl de tweede wordt ingericht als kerk, hier ziet mr. Everard Booth de koning „ter misse gaan”.

In de dépendance van de „Van de Poll-Stichting” wordt een koperen bel bewaard, afkomstig van „Veelzicht”, waarvan de overlevering beweert, dat hij geluid werd om Z.M. aan tafel te roepen. Heel erg waarschijnlijk lijkt het niet, maar we kunnen ons toch voorstellen, hoe bij het luiden van één of andere bel Lodewijk madame de Montespan zijn arm biedt. Over het gras van de boomgaard schrijden ze, gevolgd door ministers, generaals, dames. Pages dragen de schotels aan, er klinkt muziek. ,

Geen wonder dat mr. Everard Booth een tochtje naar Zeist gaat maken, de nieuwsgierigheid wint het van de vijandschap. Hij zal de enige niet geweest zijn.

Er komen ook officiële bezoekers. De eerste is een Utrechts edelman, de heer van Bergesteyn, die met twee confraters al een paar keer bij Z.M. de op audiëntie is geweest. Nu komt hij met een simpele opdracht, hij moet informeren, „op hoedanige wijze Zijn Majt. gerecipeert geliefde te wesen”.

Waarschijnlijk krijgt hij instructies mee en 4 juli houdt Lodewijk zijn intocht in Utrecht. Dezelfde dag, dat in Holland de Staten bezwijken voor de kreten van de burgerij en Willem III benoemen tot stadhouder. Maar daar weten we hier in het Sticht nog niets van. Het kost enige moeite, Lodewijk te bewegen in de stad te komen, hij is blijkbaar bang voor een aanslag, vooral voor een eventuele ondermijning van de grachten. Dus rijdt hij eerst om de muren heen, tot aan de Weerdpoort. Tenslotte laat hij zich overhalen door zijn broer, „Monsieur”, die ook al meegkomen is en een paar dagen vroeger op Paushuizen gedineerd heeft. „Monsieur” verzekert zijn koninklijke broer dat hij een „seer plaisante stad sien soude” en Lodewijk rijdt dus de Weerdpoort maar binnen „langens de graft, over de Neude, de Gansemerkt, over St. Janskerkhof, langens den Drift, door de Wittevrouwenstraat ende so voorts de poort uyt”.

De Utrechtse burgers tonen meer fierheid dan het grootste deel van hun magistraat, de fransen tonen zich verbolgen omdat niemand geroepen heeft: „Vive le roy!”

De bewoners van Zeist krijgen de ene emotie na de andere te verwerken. Nadat ze de terugkeer

van hun beschermers hebben mogen aanschouwen, zijn ze naar hun 28 woningen terug gekeerd. Ze slapen in hun broeierige bedsteden, als ze midden in de zomernacht wakker schrikken door hollende voetstappen, geroep en dan opeens het luiden van de brandklok. In de nabijheid van de kerk kleurt een rossige gloed de zomernacht en dikke rookpluimen komen aangedreven. De drie huizen, waar Monmouth, officieren, pages en paarden ondergebracht zijn, staan in lichtelaaie. Opzet in het spel? Het kàn, maar het is niet noodzakelijk, in Utrecht brandt in één van deze dagen ook een huis af, waar fransen ingekwartierd zijn, door de veel te felle vuren, die de bezetters stoken.

Waarschijnlijk is schout Wingelaer ter plaatse, de Zeistenaren komen aangehold, waterremmers gaan van hand tot hand. In dit zelfde jaar vindt Jan van der Heyden zijn brandspuit uit, maar daar hebben we op dit moment nog niet veel aan. En de brand is zo „vehement ende schilyk”, dat er niet veel te redden blijkt. Pages, gekleed in niet anders dan hun hemd, hollen heen en weer met de paarden. De kostbare dieren worden gered en vermoedelijk naar de kerk gebracht, maar de koning verliest „al syn kostelyk paerdetuigh”. Monmouth is zijn kwartier komen uitstormen, summier gekleed in zijn „nachttabbert” en hij levert weer eens het bewijs dat een mens in de nood de gekste dingen redt, want in zijn hand draagt hij, alsof het zijn kostbaarste bezit was, zijn „bouquet pluymen”, de veren, die zijn hoed plegen te versieren. De rest van zijn bagage wordt door de vlammen verteerd. Mr. Booth weet ons te vertellen, dat het mooie zilveren servies gesmolten is. De overlevering zegt het iets anders, die mompelt dat

de brave Zeistenaren zich zeer behulpzaam tonen bij de blusingswerkzaamheden, maar dat het fraaie tafelservies niet zo zeer door het vuur opgeslokt is, dan wel verdwenen in de zakken van de blussers. Wat we hun, als het verhaal waar mocht zijn, niet kwalijk nemen.

Een schouwspel om nooit te vergeten. De Zonnekoning hangt uit een raam en begint te lachen als hij Monmouth ziet: „Mon cousin, vous voilà bien équipé pour monter à cheval”.

De volgende dag komen er meer kijkers dan ooit en tegelijkertijd arriveren in Utrecht de officiële afgezanten van Karel II van Engeland. Het zijn de hertog van Buckingham en lord Arling-ton, ze hadden volgens Booth opdracht om Lodewijk geluk te wensen met „syn geluckige progressen” en ze denken, evenals hij, in Zeist het vredesverdrag te zullen tekenen. De twee voorname Engelsen logeren in Utrecht, ingekwartierd bij patricische Utrechters, die al een beetje beginnen te merken dat een bezetting allesbehalve leuk is. De volgende ochtend schommelen twee vorstelijke karossen de Wittevrouwenpoort uit, elk getrokken door zes „napelsche paerden”. De hertog en de graaf voegen zich bij de hovelingen en de dames, die de tuin van Claesje verwoesten, tussen de bedden met sla en prei klinken complimenten, zoals hier gewoonlijk niet gehoord worden, hovelingen op één knie, een andere Nederlander vertelt met diepe verontwaardiging over de „bedenkelyke en laffe flatteryen” waarmee Lodewijk „als een ardse Godt gedient” wordt.

Maar met dat al beginnen de hovelingen zich te vervelen en het begint ook duidelijk te worden, dat Pieter de Groot niet terug zal komen. De „vrede”, die

zo nabij scheen, zal voorlopig niet gesloten worden, al twijfelt niemand in het huis van de oude schoutin aan de uiteindelijke zegepraal.

Uit de richting Utrecht komt weer een koets aangeschommeld, iets minder elegant dan de koninklijke karossen. Het zijn dan ook „maar” de afgevaardigden van de Staten van Utrecht, die hun opwachting komen maken, nu ja, ze zijn ontboden natuurlijk. Dezelfde drie heren, die al eerder het genoegen hebben gsmaakt, met Z.M. te mogen onderhandelen: de heren van Welland, van Bergesteyn en burgemeester van der Voort. Ze worden, in één of andere zij- of opkamer, tamelijk ongenadig ontvangen — nee, niet door de koning zelf. Hoed in de hand, staan ze tegenover minister Louvois en beluisteren uit zijn mond „des coninx wil”. Het is nu wel zeker dat Pieter de Groot niet zal terugkeren en nu is „de saeck verandert”. Zijne Majesteit beschouwt nu de ingezetenen van het gewest Utrecht als zijn onderdanen. Wat betekent dat de Staten de eed van trouw aan Lodewijk zullen moeten afleggen. Verder moeten de heren de volgende dag zich weer komen melden om „opening te doen van de contante penningen”, die zich in de provinciale kas bevinden. Als ze zich loyaal betonen, zal de koning een „genadig vorst” blijken, anders..

Intussen wordt de koning, de historie meldt niet door wie, een aardige attentie aangeboden: zijn naam „in banketletteren op tafel voorgesteld”. Die kenden ze dus 300 jaar geleden ook al en blijkbaar niet alleen met Sinterklaas.

De utrechtse afgevaardigden brengen in de sterk gedunde statenvergadering verslag uit. Ze krijgen maar een korte nachtrust te genieten, want de volgende ochtend om zes uur stappen ze al

weer in de koets, om monsieur Louvois mee te gaan delen dat er ongeveer f181.000.— in kas blijkt te zijn.

Het heeft geen zin voor Lodewijk nog langer hier te blijven, de waterlinie is voorlopig vrij onoverkomelijk, hij besluit terug te gaan, in eerste instantie naar Arnhem, van de inhuldiging komt voorlopig toch niets. Alle lastwagens in Utrecht worden gevorderd voor de bagage, een regiment Ieren, die in Utrecht liggen, breken op om zich bij het leger van Lodewijk te voegen. Zij rijden als een vlamme slang over de „Steenweg”, gekleed in „rode rocken met groene voeding”. Overigens behoeft niemand zich over hun aftocht te verheugen, want ze worden dadelijk door andere soldaten vervangen.

De 10e juli, 's morgens om vier uur stijgt Lodewijk weer te paard, onder de linden. Madame de Montespan en de andere dames stappen in de koetsen. Harnassen glanzen, veren bewegen in de ochtendwind — een onafzienbare stoet, nog één keer kijken de Zeistenaren hun ogen uit. Vier uur in de ochtend en ze „maken staet dien selfden dagh... noch te Arnhem te kunnen wesen”. Wie moppert nog wel eens over een slechte trein- of busverbinding? En Claesje kan gaan schoonmaken.

Het is het begin van de definitieve terugtocht, maar daarop durft nog niemand hopen. Tussen het einde van de bezetting en deze zomermorgen ligt anderhalf jaar. „Niet zo heel lang” vinden wij misschien, maar voor Utrecht en Gelderland is het lang genoeg.

Mr. Booth weet ons later te vertellen van de geweldplegingen, die de Fransen in Utrecht bedrieven. In december van ditzelfde jaar zullen er al allerlei ziekten uitbreken, de dood waart in verschillende gedaanten door het

land. En als de Fransen tenslotte werkelijk aftrekken, is de armoede groot en de welvaart voorlopig vernietigd. Van deze armoede profiteert o.a. onze vriend Willem Adriaan van Nassau om al zijn landerijen aan te kopen.

Maar de onafhankelijkheid is gered. Lodewijk XIV heeft zijn doel niet bereikt en zal het niet bereiken. Dat wil zeggen, wanneer we uitsluitend letten op de staatkundige kant. Lang heeft men gevonden dat „geschiedenis” synoniem was met politieke geschiedenis, veldslagen, vredesverdragen. De rest was „petite histoire”. Alsof de historie van de menselijke geest niet veel belangrijker is. Cultuurgeschiedenis, die wetenschap en kunst omspant, maar ook het gewone leven in zijn vele, boeiende facetten.

En cultureel heeft Lodewijk XIV gewonnen. Op alle fronten. De republiek der zeven verenigde Nederlanden is verslagen, het is uit met het eigen geestelijk leven. Willem III weerstaat Lodewijk, niet zozeer in één of andere nederlandse functie, dan wel als koning van Engeland en hoofd

van een europese coalitie. Máár... Versailles verrijst — en welk ideaal staat Willem III voor ogen als hij het Loo bouwt? Wie is de bouwmeester? Een uitgeweken Fransman, Daniel Marot, die een halve eeuw lang zijn stempel op verschillende uitingen van kunst en kunstnijverheid zal drukken. Ook op het slot van Zeist, met zijn tuinen in Le Nôtre-stijl. In de 18e eeuw is Parijs cultureel de hoofdstad van Europa en Frans het algemeen beschaafd Europees.

Of dit een geluk of een ongeluk is geweest voor Europa en in het bijzonder voor de Nederlanden? Dat is een vraag, waarop moeilijk een antwoord valt te geven. Het is bovendien volkomen zinloos ons te verdiepen in het probleem hoe de geschiedenis zich zou hebben ontplooid, als dit of dat anders was gegaan. We kunnen niet veel anders doen dan de historie accepteren en ons realiseren dat wij allen, groten en kleinen, meebouwen aan dat immense bouwwerk, dat de geschiedenis der mensheid heet.